

В статье предлагается лингвокогнитивное объяснение причин синонимии и многозначности синтаксических структур, предложенное с позиций грамматики конструкций, в которой конструкция рассматривается как единство обобщенной синтаксической формы (формальной модели) и обобщенного значения (концептуальной модели). Синонимия и многозначность синтаксических структур обусловлены тем, что обобщенное значение конструкции, каковым является одна из базисных пропозициональных схем, может быть выражено не только закрепленной за ней ингерентной формой, но и формами других конструкций. В последнем случае имеет место взаимодействие двух базисных пропозициональных схем, вызываемое синтаксической метафорой. Её действие проиллюстрировано на примере англоязычной синтаксической структуры NP_2 of NP_1 , аналогом которой в славянских языках является субстантивное словосочетание с генитивом.

Ключевые слова: синтаксис, конструкция, взаимодействие базисных пропозициональных схем, синтаксическая метафора, многозначность конструкций.

In this paper, synonymy and semantic variability of syntactic structures is accounted for from the standpoint of Construction Grammar, which views a construction as the unity of a particular schematic form (formal model) and a particular schematic meaning (conceptual model). Synonymy and semantic variability of syntactic structures is caused by the fact that the schematic meaning of a construction, i.e. some basic propositional schema, may be expressed not only with its inherent form, but with the forms of other constructions. The latter case involves interaction of two basic propositional schemas, which is grounded on the syntactic metaphor. Its workings are illustrated with the English syntactic structure NP_2 of NP_1 , the analog of which in Slavic languages is a noun phrase with the Genitive.

Key words: syntax, construction, interaction of basic propositional schemas, syntactic metaphor, semantic variability of constructions.

УДК 81'36:811.111'01

ОНТОЛОГІЧНІ СХЕМИ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Шевченко І.С.,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У роботі запропоновано моделювання характеристик простого речення у їх взаємодії в мові давньоанглійського періоду із застосуванням когнітивного методу. Уточнено статус синтаксично репрезентованого концепту, встановлені синтаксичні й семантично-рольові властивості конститuentів речення, побудовано його когнітивно-граматичні (ментальні) схеми згідно з його аргументно-предикатною структурою та лексико-семантичним наповненням.

Ключові слова: просте речення, давньоанглійська мова, ментальна схема, аргументно-предикатна структура.

Питання структури речення — провідної одиниці синтаксису — постійно привертають увагу дослідників. Однією з найбільш відомих та найбільш розгалужених в англістиці є класифікація з 39 схем речення професора Г.Г. Почепцова. Попри чимало класифікацій, що існують, ця проблематика не втрачає своєї **актуальності**, а становлення нової когнітивної парадигми в лінгвістиці надає змогу її вирішення в новому ракурсі. **Метою** цієї розвідки є визначення синтаксичних, семантичних, когнітивно-граматичних характеристик простого речення в мові давньоанглійського періоду. Обрання простого речення давньоанглійської мови за **об'єкт** дослідження зумовлено метою, обраним когнітивним підходом та **матеріалом** аналізу: схемне представлення онтологічних моделей речення є найбільш наочним у давньоанглійському дискурсі, що є кількісно обмеженим текстами певного часового зрізу. **Предмет** аналізу становить комплекс синтаксичних, семантичних, когнітивно-граматичних характеристик простого речення давньоанглійського періоду, що моделюється у вигляді онтологічних схем речення.

Підвалини сучасного розвитку синтаксичних теорій закладені у працях І.Р. Буніятової, Л.Г. Верби, В.В. Михайленка [1; 7; 27] та інших, але низка проблем історичного синтаксису, зокрема давньоанглійського речення, залишається остаточно не вирішеною. Новий погляд на ці проблеми уможливило когнівістика. Мова розглядається в когнітивній лінгвістиці як упорядкована інформаційна система, яка піддається когнітивним операціям. Сучасні напрямки когнітивної лінгвістики фокусуються на аналізі структур знання (теорія семантичних примітивів (Wierzbicka [28]), теорія прототипів (Rosch [25]), фрей-

мова семантика й конструкційна граматика (Fillmore; Goldberg [19; 21]), когнітивна граматика (Langacker [23; 24]), а також на описі когнітивних операцій (теорія концептуальної інтеграції (Fauconnier [20]), теорія метафори), причому домінують дослідження лексично поданих концептів і категорій.

Останнім часом когнітивна лінгвістика пильну увагу зосереджує на дослідженнях значень одиниць мови й мовлення, які формують систему наших знань про мову і світ. Значення визначаються як ментальна сутність — *концепт*, «пов'язаний» знаком [10, 6]. Цей когнітивний феномен — структура знань, подана певною одиницею номінації, зазвичай, словом, рідше — словосполученням, фразеологізмом. Як суб'єктивне віддзеркалення об'єктивних даних, концепт має динамічну природу: він конструюється свідомістю людини, у зв'язку із чим *значення* визначається як *концептуалізація* (результат когнітивної обробки [24, 5]).

Передавання значень — лексично втілених концептів — відбувається не хаотично, а згідно з певними онтологічними схемами, що відповідають структурі ситуації, знання якої вербалізується у вигляді синтаксичних конструкцій. Такий підхід впливає з розуміння синтаксичної конструкції як знака, який має план вираження (послідовність словоформ) і план змісту [9, 547]. Останній надає когнітологу об'єкт дослідження — узагальнений *смысл* або *пропозицію*. Пропозиція, що містить окремі компоненти смислу та відношення між ними, є «суто смисловим набором» компонентів, які мовець прагне вербалізувати (дія, діяч, інструмент, об'єкт дії, час, місце дії та ін.) [11, 79].

Синтаксична структура речення досліджується школою генеративної граматика та подається за правилами теорії управління та зв'язування Н. Хомського як проекція аргументно-предикатної структури [17]. (Саме опозиція аргументів та предикатів у логічній формі речення дозволяє пізніше сформулювати когнітивну теорію частин мови завдяки введенню до дефініцій частин мови «їхньої здатності будувати той чи інший член пропозиції» [5, 221]).

Співвідношення синтаксису й лексики в реченні здавна входить до найбільш важливих проблем лінгвістики, що вирішувались через структурні схеми (тобто характеристики предиката й актантів і відношень між ними), а також класи лексем, що наповнюють відповідні позиції предиката й актантів [12].

Новітні когнітивні підходи в семантиці й синтаксисі відкривають перспективи схемного представлення речення: це конструктивна граматика Адель Голдберг, теорія синтаксичних концептів Г.О. Волохіної та З.Д. Попової та інші. Предикуювання фіксується у структурних схемах простого речення, які З.Д. Попова та Й.А. Стернін услід за О. Кравченко визначають як синтаксичні концепти — «структурні схеми простого речення — знаки різних видів відношень, усвідомлені та класифіковані людиною» [11, 79; 4, 11]. За Л.О. Фурс, «синтаксично репрезентований концепт — це максимально абстраговані компоненти смислу, які концентрують у структурованому вигляді знання про світ і про мову, та спроектовані на їх репрезентацію у пропозиційній формі» [13, 13]. Синтаксичний концепт — типова пропозиція, зумовлена відповідною структурною схемою простого речення, — характеризується як «*категоріально-семантичний* концепт, *смысл*» [11, 80], що робить його універсальним феноменом (при цьому автори справедливо зазначають, що термін «синтаксичний концепт» — це скорочення, що вказує на «концепти, об'єктивовані синтаксичними засобами» [11, 82]).

Для когнітивного аналізу речення як двостороннього знака, що поєднує категорії формальних та семантичних одиниць, ми використовуємо моделювання у термінах схеми як абстрактної категоризації. Під схемою розуміємо генералізацію, абстраговану від мовних форм і значень; схема ментально представляє властивості, подібні у численних випадках вживання знака. Слідом за Р. Ленекером, схему вважаємо укоріненим у свідомості (мисленні) зразком людського досвіду. Як одиниця змісту, онтологічна схема організує семантичний простір мови, у чому помітний прояв взаємозалежності граматичної й лексичної семантики, пор.: «граматика не є окремою від лексики, а, навпаки, “синкретичною” із нею», а лексикон організований за сітьовим принципом, є асоціативно-семантичною сіткою з включеною до неї і значною мірою лексикалізованою граматикою» [3, 87].

У цілому, виходячи з тотожності структурних схем і типових пропозицій, для російської мови З.Д. Попова і Й.А. Стернін [11, 148] виокремлюють сім синтаксичних концептів, релевантних і для української мови:

БУТТЯ ОБ'ЄКТА (ХТО (ЩО) Є ДЕ (КОЛИ)), наприклад: *Птах — на дереві.*

НЕБУТТЯ ОБ'ЄКТА (КОГО НЕ ІСНУЄ (ДЕ) І ХТО НЕ РОБИТЬ (ЧОГО)), наприклад: *Дощу не було.*

ІНШОБУТТЯ ОБ'ЄКТА (ХТО ДІЄ ЧИМ), наприклад: *Птах махає крилами.*

БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА (ХТО (ЩО) Є ЯКИМ), наприклад: *Півень — співучий.*

АГЕНС ВПЛИВАЄ НА ОБ'ЄКТ (ХТО БАЖАЄ ЧОГО тощо), наприклад: *Птах з'їв комаху.*

СТАН ПАЦІЄНСА (ХТО ПОЧУВАЄТЬСЯ ЯК), наприклад: *Йому зле. Мені подобається.*

ПЕРЕМІЩЕННЯ АГЕНСА (ХТО ЙДЕ КУДИ (ЗВІДКИ)), наприклад: *Птахи летять на південь.*

Дискусії, що точаться навколо теорії синтаксичних концептів, не безпідставні. З нашої точки зору, спільний теоретично-методичний апарат, що застосовується для аналізу одиниць лексичного, морфологічного, синтаксичного, а останнім часом із виявленням «текстового концепту» і текстового рівнів, зумовлює як плюси, так і мінуси такого підходу. З одного боку, забезпечується єдиний підхід до розуміння концептуалізації інформації, поданої різнорівневими мовними знаками, з іншого, виникає спокуса прямого перенесення методик сфери граматики на сферу лексики. Так, подання концептуальних структур, що стоять за окремими частинами мови, відрізняється від моделювання концептів, вербалізованих словом. При визначенні частин мови з когнітивного погляду схематично подані іменники та дієслова, за Р. Ленекером, позначають сутності трьох типів: речі, процеси, атемпоральні якості [23, 183, 189]. Щодо двох підходів до лексично поданих концептів, то в культурних концептах (на кшталт ДІМ, ДОБРО, БАТЬКІВЩИНА тощо) вирізняються їх понятійний, образний, ціннісний складники, в той час як для аналізу когнітивних концептів, структурування інформації, поданої окремим словом або лексичним полем, використовується міжфреймова сітка С.А. Жаботинської [2].

Як уточнює Л. Фурс, для сучасної російської мови концепт, що поданий синтаксичними засобами на кшталт таких, як-от «орієнтованість на дію; орієнтованість на діяча; орієнтованість на об'єкт впливу; орієнтованість на стан об'єкта; орієнтованість на властивості об'єкта; орієнтованість на результат впливу; орієнтованість на інструмент впливу», реалізує «базові смислові компоненти, які мають першорядне значення для мовця в осмисленні дійсності» [14, 172]. Методологічними принципами концептуальної уніфікації визнаються редукціонізм, уніфікація, прототиповість (там само: 171). Однак останнє передбачає наявність певної категорії, для якої той чи інший член визнається прототиповим. Указуючи на прототиповість суб'єкт-предикат-об'єктних відношень, Л. Фурс виражає їх поняттям «орієнтованості», що залишає суть досліджуваного явища (за її термінологією — синтаксичного концепту) невизначеною: як видно з наведених З.Д. Поповою та ін. конструкцій, кожна з них не є окремим концептом, а радше структурою, сіткою для упорядкування окремих концептів. Тож, не заперечуючи значущості досвіду аналізу речення як синтаксичного концепту, вважаємо за потрібне уточнити його принципи і термінологію.

Теоретичні основи цього підходу простежуються у працях Л. Талмі 1980-х років. Він описує концептуальні структури для мовного вираження ситуацій місцезнаходження та переміщення об'єктів на базі дієслів: концепт руху, на його думку, подається конструкцією з дієсловом *to move*, а концепт місцезнаходження — за допомогою дієслова *to be* [26].

Конструкційна граматики, яка розвиває фреймову семантику, описує синтаксис у термінах конструкцій. Як зауважує В. Крофт, конструкція — це незалежна граматична сутність, представлена в мисленні як інтегроване ціле, що не зводиться до суми конструктивних елементів. Це — єдність форми й функції, якій притаманні власна морфологія, синтаксис і значення. Конструкції різняться за ступенем схемності, формують сітку знань, пов'язаних із мовою [18, 64–66].

Для представників конструкційної граматики (Ч. Філлмор, А. Вежбицька, Р. Джекендофф та ін.) конструкції та їхні елементи є одиницями, що пов'язані певними відношеннями: таксономічними (ДЕХТО є ЯКИЙ), міронімічними (ДЕЩО є СКІЛЬКИ) і под.

Теорія конструкційної граматики А. Гольдберг [19] базується на тому, що конструкціям — простим реченням належить провідна роль у поєднанні форми й значення. Синтаксичні структури (*patterns*) простих речень набувають певного значення, тобто визначаються носієм власного значення, яке може лише модифікуватися лексичним наповненням. А. Гольдберг проводить когнітивно-семантичний аналіз конструкцій із повнозначним дієсловом залежно від аргументних ролей.

Отже, максимальна узагальненість синтаксичних патернів і типових пропозицій простого речення їхня наближеність до базових категорій людського мислення зумовлює вибір для їх опису терміна *схема*, який позначає узагальнену понятійну сутність категоріального [8; 15]. За визначенням С. Кеммер, «схеми в мові є генералізаціями, абстрагованими від мовних форм і значень. Схема є когнітивною репрезентацією, що вміщує подібні ознаки, які наявні в численних випадках вживання знака. Схеми є укоріненими в мисленні зразками досвіду; <...> вони можуть бути використані у продукуванні й сприйнятті мовних виразів. І в тому, і в іншому випадках останні категоризуються за допомогою схем. Отже, мовні вирази пов'язані зі структурами знання, які їх породжують і забезпечують їхню інтерпретацію» [22].

Онтологічний характер, максимальна абстрагованість ментальних схем простого речення також зумовлює надання переваги термінові *схема* порівняно з терміном *модель*, яка видається більш конкретизованою (пор. поняття ідеалізованої когнітивної моделі — ІКМ (Idealized Cognitive Model — ІСМ) Дж. Лакоффа [6], яка демонструє, що для ідентифікації концептів необхідне знання про домен, на фоні якого певне поняття концептуалізується).

Схеми речення *онтологічні* за природою, оскільки вони мають безпосереднє відношення до «концептуальних архетипів» Р. Ленекера (conceptual archetypes). Це до-концептуальні феномени, «повторювані й чітко диференційовані аспекти нашого досвіду, які ми зазвичай використовуємо для структурування наших знань», «прототипові цінності базових мовних конструктів» [24, 294–295].

Досліджувані онтологічні схеми простого речення є свого роду *прототипами* через те, що вони регулярно повторюються, є частотними, виділеними у процесі як продукування, так і сприйняття мовлення та виступають відправним пунктом для процесів синтаксичного розвитку речення (за А. Голдберг, важливіші смисли конструкцій — аргументно-предикатних структур «пов'язані із ключовими для індивіда ситуаціями — дехто передає комусь щось, дехто змушує дехто рухатися або змінювати стан, дехто зазнає чогось, дехто зазнає зміни статусу або місця і т.п.» [19, 225–226].

Аргументним позиціям конститuentів простого речення відповідають семантичні ролі: суб'єкта (агенс, експерієнсер тощо), об'єкта (пацієнс, адресат, бенефактив, об'єктив та ін.). виділені в ході когнітивного аналізу **базові ментальні схеми** простого речення моделюють інформацію онтологічного плану про предмети, їх властивості та дії, відношення. Запропоновані ментальні схеми простого давньоанглійського речення (мова цього періоду була вербоцентричною) узагальнюють позиційні й структурні моделі простого речення, виходячи із семантики дієслова — присудка. Предикати дії пов'язуються з активним суб'єктом (особою-діячем), а предикати стану — з пасивним об'єктом (носієм стану). Вузли ментальних схем відповідають елементам семантичної структури — ДІЯ / СТАН, СУБ'ЄКТ, ОБ'ЄКТ. За даними О.В. Михайлової [8], для давньоанглійського простого речення, як базові, виділяються шість ментальних схем: за процесуальною ознакою предикатів у трьох схемах вузол ДІЯ подається динамічним предикатом, у трьох — статичним; у трьох випадках акцентовано вузол СУБ'ЄКТ, у трьох — ОБ'ЄКТ.

Когнітивні різновиди базових схем моделюються відповідно до пропозиційних різновидів простих речень, реалізованих у конкретних ситуаціях мовлення згідно з аргументно-предикатними (рольовими) та семантичними параметрами їхніх вузлів, і є соціально й культурно специфічними. Для давньоанглійської мови це такі базові схеми та їхні варіативні моделі (за О.В. Михайловою [8]) (рис. 1):

БУТТЯ/СТАН	ОБ'ЄКТ	БУТТЯ ОБ'ЄКТА (1)	МІСЦЕ БУТТЯ ОБ'ЄКТА
			ЧАС БУТТЯ ОБ'ЄКТА
		БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА (2)	ІДЕНТИФІКАЦІЯ
			ЕКСПЛІКАЦІЯ
	ХАРАКТЕРИЗАЦІЯ		
	СУБ'ЄКТ	СТАН СУБ'ЄКТА (3)	ЗМІНА ОЗНАКИ
			ОЗНАКОВА РЕЛЯЦІЯ
			ЕМОЦІЙНИЙ СТАН
		МОДАЛЬНИЙ СТАН	
ДІЯ	ОБ'ЄКТ	ВПЛИВ НА ОБ'ЄКТ (4)	ВПЛИВ СТИХІЇ
			ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ
			ВПЛИВ НА БЕНЕФАКТИВ
			ВПЛИВ НА ПАЦІЄНС
	СУБ'ЄКТ	ДІЯ СУБ'ЄКТА (5)	КАУЗАЦІЯ ЗМІНИ ОБ'ЄКТА
			КАУЗАЦІЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ ОБ'ЄКТА
			РЕЗУЛЬТАТИВНА ДІЯ
			САМОСТІЙНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ СУБ'ЄКТА (6)

Рис. 1. Когнітивні різновиди ментальних схем простого речення давньоанглійського періоду

Наведемо приклади (нумерація відповідає нумерації схем на рис.1):

(1) МІСЦЕ БУТТЯ ОБ'ЄКТА: *On þæt morum eardiap Finnas [Orosius, 42–43] – У тих горах жили фіни.*

(2) ІДЕНТИФІКАЦІЯ: *Wæs on Defenum ealdormon [Chron., 901] – Був у Девоні елдерменом.*

(3) ЕМОЦІЙНИЙ СТАН: *Ða mec (Ac)ongon hreowan [Ярцева, с. 53] – Мені стало сумно.*

(4) УПЛИВ ПРИРОДНИХ ЧИННИКІВ: *Us unwædera foroft weoldan unwæstmā [Sermo Lupi Ad Anglos, 47] – Нам шторми дуже часто завдавали пошкодження.*

(5) МОВЛЕННЄВО-МИСЛЕННЄВА ДІЯ: *Æt ærestan we lærað, þæt ... [Laws of Ælfred, 2: 1–2] – Перш за все ми вчимо, що ...*

(6) САМОСТІЙНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ СУБ'ЄКТА: *Ða Wals flugon þa Englan swa fyr [Chron., 473] – Ті валійці бігли від англійців, як від вогню.*

Окремі схеми активують різні вузли: схеми БУТТЯ ОБ'ЄКТА [ХТО / ЩО Є ДЕ / КОЛИ], СУБ'ЄКТА [КОМУ Є ЯК] та БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА [ХТО / ЩО Є ЯКИМ] активують статичні відносини вузлів ОБ'ЄКТ і СУБ'ЄКТ з іншими вузлами схеми [8]. (Пор. : предметний і таксономічний фрейми С.А. Жаботинської [2], слоти яких (узагальнені значення) відповідають основним категоріям мислення. Такі схеми є концептуальною основою виділення частин мови, характеризуючи природу (ДЕХТО / ДЕЩО) за буттєвим, кількісним і якісним, локативним і темпоральним параметрами, які задані пропозицією, де між предметом і його якостями встановлюється зв'язок *бути / існувати*: ДЕЩО є СТИЛЬКИ (кількість); ДЕЩО є ТАКЕ (якість); ДЕЩО існує ТАК (спосіб буття); ДЕЩО є / існує ТАМ (місце буття); ДЕЩО є / існує ТОДІ (час буття)).

Схеми ВПЛИВ НА ОБ'ЄКТ [ХТО / ЩО ЗАЗНАЄ ВПЛИВУ], ДІЯ СУБ'ЄКТА [ХТО РОБИТЬ ЩО] та САМОСТІЙНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ СУБ'ЄКТА [ХТО ЙДЕ КУДИ / ЗВІДКИ] активують динамічні відношення вузлів ОБ'ЄКТ і СУБ'ЄКТ з іншими вузлами [8].

Застосування зазначених параметрів до аналізу простого речення різних мов [15] вносить корективи в розуміння універсальної природи цих феноменів: з одного боку, варіює кількість схем, спільних для європейських мов, а з іншого, має місце варіювання різновидів онтологічних схем речення за етнокультурним та історичним параметрами (пор: схема СТАН СУБ'ЄКТА [КОМУ Є ЯК], зафіксоване для носіїв давньоанглійської, української й російської мов, відсутнє у більш аналітичній сучасній англійській мові). Існують також найбільш характерні ментальні схеми окремих національних картин світу, виділення яких є завданням подальших досліджень.

На завершення підведемо **підсумки**. Когнітивний підхід до простого речення виходить із загальних теоретичних положень когнітивної лінгвістики про те, що ментальні схеми речення, оформлені у вигляді відповідних синтаксичних конструкцій, передають в узагальненому вигляді типові пропозиції, які відображають базові категорії мислення. Ментальні схеми, вузлами яких є ДІЯ, СУБ'ЄКТ, ОБ'ЄКТ, відповідають аргументно-предикатній структурі речення. Вони виступають універсальним інструментарем для мовного втілення й аранжування лексично поданих концептів, усієї інформації, яка стоїть за структурою речення.

Як бачимо, у російській, українській та давньоанглійській мовах з відносно вільним порядком слів виділяється спільна базова схема з об'єктом — пацієнсом, який зазнає впливу / стану (*мені подобається, me likas*), яка відсутня в сучасній англійській мові з її фіксованим словопорядком. Ці й подібні розбіжності пов'язані як із мисленневими процесами, позамовним досвідом, так і з типологічними закономірностями. Отже, можна вважати, що у найбільш узагальненому вигляді набір схем-універсалій обмежений схемами буття / стану, дії. Інші схеми, що є базовими для певної мови, а тим більше їхні розгалуження є етно- й соціокультурно специфічними, що відкриває **перспективи** подальших досліджень синтаксису різних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : монографія / І.Р. Буніятова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 327 с. – Бібліогр. : с. 244–325.
2. Жаботинская С.А. Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети / С.А. Жаботинская // Pstyga A. (red.) Złovo z perspektywy językoznawcy i tłumacza, tom II. – Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – P. 53–62.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : УРСС, 2003. – 264 с.
4. Кравченко А.В. Проблема языкового значения как проблема представления знаний // Когнитивные аспекты языковой категоризации / А.В. Кравченко. – Иркутск : ИГУ, 1997. – 210 с.

5. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
6. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Лакофф Дж. / Пер. с англ. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 792 с.
7. Михайленко В.В. Дискурсивність адвербіального порядку слів / В.В. Михайленко // Другі Каразінські читання: Матер. конф., Харків, 5 лют., 2003 р. — X. : ХНУ, 2003. — С. 89–90.
8. Михайлова О.В. Просте речення в давньоанглійській мові: синтаксичний, семантичний, когнітивний та комунікативний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Михайлова Олена Володимирівна. — Харків, 2007. — 206 с.
9. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании / М.В. Никитин. — Владимир : Владимир. гос. пед. ин-т, 1974. — 222 с.
10. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. — СПб., 1997. — 184 с.
11. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. — Воронеж : Истоки, 2003. — 191 с
12. Степанов Ю.С. Индоевропейское предложение / Ю.С. Степанов. — М. : Наука, 1989. — 288 с.
13. Фурс Л.А. Синтаксически репрезентируемые концепты: автореф. дис. ... докт. филол. наук / Людмила Александровна Фурс. — Тамбов, 2004. — 36 с.
14. Фурс Л.А. Роль когнитивной доминанты в моделировании синтаксически репрезентируемого концепта / Л.А. Фурс // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования: сб. научн. тр. — М. — Калуга : ИП Кошелев, 2007. — С. 169–176.
15. Шевченко И.С. Концептуальный анализ предложения: онтологические схемы / И.С. Шевченко. — Культура народов Причерноморья. — 2007. — № 110. — Т. 2. — С. 320–322.
16. Ярцева В.Н. Исторический синтаксис английского языка. — М. — Л. : АН СССР, 1961. — 308 с.
17. Chomsky N. New Horizons in the Study of Language and Mind / N. Chomsky. — Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 2000. — 230 p.
18. Croft W. Some contributions of typology to cognitive linguistics, and vice versa / W. Croft // Cognitive linguistics: Foundations, scope and methodology / Ed. by T. Janssen & G. Redecker. — Berlin — New York : Mouton de Gruyter, 1999. — P. 61–93.
19. Fauconnier G. The way we think. Conceptual blending and the mind's hidden complexities / Fauconnier G. & M. Turner. — New York : Basic Books, 2002. — 440 p.
20. Fillmore Ch. Case for case reopened // Syntax and semantics 8: Grammatical relation / Ch. Fillmore / Ed. by P. Cole. — New York : Academic Press, 1977. — P. 76–138.
21. Goldberg A.E. Constructions: A construction grammar approach to argument structure / A. Goldberg. — Chicago & London : University of Chicago Press, 1995. — 265 p.
22. Kemmer S. Schemas and lexical blends / S. Kemmer // Motivation in language: Studies in honor of Gunter Raddern / Ed. by H. Cuykens, T. Berg, R. Dirven, R. & K. — U. Panther. Manuscript. — 2001. — 18 p.
23. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar / R.W. Langacker. V. 1: Theoretical prerequisites. — Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. — 516 p.
24. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar / R.W. Langacker. V. 2: Descriptive application. — Stanford, CA : Stanford University Press, 1991. — 395 p.
25. Rosch E. Natural categories / E. Rosch // Cognitive psychology. — 1973. — V. 3. — № 4. — P. 326–350.
26. Talmy L. Lexicalization patterns: Semantic structures in lexical forms / L. Talmy // Language typology and syntactic description. V. 3. T. Shopen (Ed.). — Cambridge : CUP, 1985. — P. 57–149.
27. Verba L. History of the English language. — Вінниця : Нова книга, 2004. — 304 p
28. Wierzbicka A. Semantics. Primes and Universals / A. Wierzbicka. — Oxford — New York : Oxford University Press, 1996. — 500 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

29. Anglo-Saxon Chronicle. Manuscript A. — [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/asc/a.html>
30. King Alfred's Orosius. Untitled Document. — [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.arts.usyd.edu.au/departs/english/ASNAC/OE/moretex/stillmore/oht/oht.html>
31. Laws of Alfred and Ine. The Parker Chronicle and Laws (Corpus Cristi College, Cambridge, MS. 173, ff. 33–52 v) — facs. edd. Robin Fowler and [A.] H. Smith. — [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.8georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library>
32. Sermo Lupi ad Anglos. The Critical Text. — [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.cif.rochester.edu/~mjbernst/wulfstan/crittext.html>

В работе предложено моделирование характеристик простого предложения в их взаимодействии в языке древнеанглийского периода с применением когнитивного метода. Уточнен статус синтаксически представленного концепта, установлены синтаксические и семантико-ролевые свойства конститuentов предложения, построены его когнитивно-грамматические (ментальные) схемы в соответствии с его аргументно-предикатной структурой и лексико-семантическим наполнением.

Ключевые слова: простое предложение, древнеанглийский язык, ментальная схема, аргументно-предикатная структура.

The paper focuses on modeling of the simple sentence characteristics in their interaction in the language of the Old English period with the use of cognitive methods. The paper clarifies the status of the syntactically represented concept, singles out syntactic and semantic role properties of sentence constituents and builds cognitive grammar (mental) sentence schemes in accord with its argument-predicate structure and lexical-semantic content.

Keywords: simple sentence, Old English, mental schema, argument-predicate structure

УДК 81'42:821.133.1:82.3

КОГНІТИВНО-НАРАТОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ТЕКСТОВІ КОНЦЕПТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Кагановська О.М.,

Київський національний лінгвістичний університет

У статті запропоновано новий, комплексний семантико-когнітивний підхід до розгляду текстових концептів французької художньої прози на семантичному, метасеміотичному та метаметасеміотичному рівнях. Дослідження зосереджено на вивченні динаміки розгортання текстових концептів, що дозволило вибудувати їх ієрархію і визначити функції у французьких романах середини ХХ сторіччя. Представлено нарративну організацію досліджуваних романів. Визначено тенденцію до негативного спрямування текстових концептів усіх рівнів ієрархії.

Ключові слова: текстовий концепт, концептуальний складник, когнітивна динаміка, нарративний аспект.

Актуальність дослідження, представленого у запропонованій статті, визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвопоетики на вивчення семантики художнього тексту, на розкриття її інтенціонального аспекту. Термінологічна невизначеність поняття текстового концепту, відсутність комплексного підходу до дослідження текстових концептів художнього твору зумовлюють необхідність подальшого всебічного аналізу його природи з використанням новітніх методик, зорієнтованих на проникнення в глибинні механізми художньої творчості.

Метою статті є встановлення тенденцій розгортання текстових концептів французької художньої прози середини ХХ століття шляхом розкриття їхньої когнітивної та комунікативної динаміки відповідно до ієрархії цих концептів та виконуваних ними функцій у художніх творах.

Об'єктом дослідження є текстові концепти французьких художніх прозових творів романного жанру середини ХХ століття, **предметом** — когнітивна та комунікативна динаміка розгортання текстових концептів аналізованої художньої прози.

Формування концептів художніх творів певного періоду традиційно пов'язують із розумінням їх як цілісних явищ, що визначають обличчя епохи. У такому розумінні художній твір, завершений для автора, стає для його сучасників та нащадків початком і вираженням нового творчого етапу, у якому «саме творіння є лише точка, лише момент» [5, 14] (тут і далі переклад наш. — О.К.). У художніх метаобразах віддзеркалюються загальні літературні тенденції певної епохи; на відміну від них, концептуальні метаобрази визначаються концептом художнього твору.

Зумовленість концептуального метаобразу принципом метаопису пов'язана з положенням про те, що зображене у творі мистецтва не збігається з тим, що виражається [8, 290]. Принцип художнього метаопису, за Ю.С. Степановим, передбачає існування в образній системі художнього твору *двох систем образів* — системи безпосередньо виражених образів і системи безпосередньо не виражених образів.